

Kapetan fregate
dr DRAGOLJUB ARNAUTOVIC

Primena psihologije u savremenim armijama

Psihologija, iako relativno mlada nauka, ima danas vrlo široku primenu u svim savremenim armijama. Ne ulazeći u to koji su faktori uticali na to, namera mi je da dam kratak presek dostignuća vojne psihologije u svetu, i da ujedno markiram makar najvažnije zadatke kojima se bave vojni psiholozi u modernim armijama.¹

Procenjuje se da u svetu danas ima oko 150 institucija koje rade za potrebe armije; od toga broja 130 ih je u SAD (čisto vojnih ima 70). Iz obimnog istraživačkog rada tih institucija teško je izdvojiti ono što je u centru pažnje vojnih psihologa i od najveće koristi za oružane snage. Ipak, čini se da je od većeg značaja: ispitivanje ponašanja ljudi u stres-situacijama; psihološka priprema ljudstva za rat i doprinos psihologa unapređenju borbene obuke; psihološki aspekti rukovođenja u armiji; problematika rada na učvršćivanju vojničkih grupa i vojnih kolektiva; psihološko-psihijatrijske metode prisile, lojalnosti i izdaje; psihološko-propagandna aktivnost; upotreba životinja u ratne svrhe.

Ispitivanje ponašanja ljudi u stres-situacijama

Ponašanje ljudi u tzv. stres-situacijama u poslednjih 10—15 godina su u centru pažnje vojnih psihologa i sociologa u svim moder-

¹ Pri tome su nužne neke ograde. Jer, veliki broj istraživanja koja vrše vojni psiholozi (smatra se da takvih studija ima u svetu oko 7.500) nisu za javnost. Britanski vojni psiholog Peter Votson, na primer, u knjizi »Rat protiv duše« (War on the Mind), koja se pojavila krajem 1978. godine, navodi da od 761 istraživačkog projekta na kojem se radilo za potrebe armije od rata do danas — samo su 322 dostupna javnosti.

nim armijama.² Među njima posebno se u poslednje vreme ističu radovi: Britanaca V. Hamiltona i P. Votsona, Amerikanaca P. Borna i S. Bidvela, te sovjetskih vojnih teoretičara A. Barabanšćikova i A. Stoljarenka. Votson 1978, u knjizi »Rat protiv duše«, u odeljku »Preživeti i tamo gde bi drugi umrli«, razmatra psihofizička opterećenja posada podmornica, ronilaca, kosmonauta, vojnika u arktičkim predelima, vojnika koji duže ne spavaju, učesnika u berlinskom vazдушnom mostu 1948—49, ponašanje vojnika u toku priprema i nakon nuklearnog udara. Ovaj autor ističe pet najvećih teškoća preživljavanja u tim uslovima — bol, hladnoća, glad i žeđ, zamor, dosada i osamljenost. U prevazilaženju tih teškoća najveći značaj se pridaje rukovođenju.

U tim razmatranjima posebno mesto zauzimaju istraživanja *psihološko-socijalnih aspekata upotrebe nuklearnog, hemijskog i biološkog oružja*.

Od drugog svetskog rata u američkoj i sovjetskoj armiji intenzivno se izučavaju psihološko-socijalni efekti nuklearnog oružja na postupke i ponašanje ljudi. Zapažen naučni doprinos tome pitanju dali su neki zapadni vojni psiholozi, psihijatri i sociolozi (J. Dženis, 1951. i 1962, Dž. Hesej, 1960, A. Lejton, 1963, R. Vinberg, 1965, P. Votson, 1978), kao i sovjetski A. Barabanšćikov (1973), A. Stoljarenko, (1977) i dr. Rezime istraživanja o efektima nuklearnih oružja na ponašanja ljudi svodi se ukratko na ovo: u odnosu na konvencionalni rat ti efekti su *kvantitativne* a ne i *kvalitativne* naravi. Razlike se uglavnom svode na dva aspekta. *Prvo*, mnogo je veća mogućnost ubijanja nuklearnim oružjem, odnosno verovatnoća pogibije, što znači da je i mogućnost spasavanja manja. *Drugo*, povećana je mogućnost razbijanja borbenog poretka, organizacije i komandovanja jedinicama (pogibije starešina, uništenje veza, smanjene mogućnosti snabdevanja i ishrane, sanitetske pomoći i dr.), kao i mogućnost izolacije ljudi, što će, prema oceni psihologa, negativno uticati na moral, odnosno predaju pojedinaca i jedinica.

Prema zaključcima istraživanja američkog Instituta za izučavanje ljudskog faktora u ratu, koji je u decembru 1963. godine dobio zadatak da izuči ponašanje ljudi u taktičkom nuklearnom ratu i čije

² Pod stresom se u literaturi, u širem smislu, podrazumeva »bilo koja sila koja pretili biološkom integritetu ličnosti delovanjem fizičke, hemijske ili druge sile«. U užem sociopsihološkom i medicinskom značaju stres podrazumeva sindrome koji u teškim situacijama mogu dezorganizovati ponašanje čoveka i izazvati telesna i psihička oboljenja.

Je rezultate dve godine kasnije prezentirao P. Vineberg, te na osnovu studije američkog psihijatra Roberta Liftona »Psihološki efekti nuklearne bombe« i Hesejeve »Hirošime« (1960) — razlike u ponašanju ljudi u *konvencionalnom ratu*, odnosno u *uslovima masovne opasnosti*, s jedne, i u uslovima nuklearnog rata, s druge strane, *kvantitativne su (jače po intenzitetu), ali ne i kvalitativne naravi*. Istraživanja ponašanja ljudi u Hirošimi i Nagasakiju i kasnija istraživanja prilikom nuklearnih probi, ukazuju da se ljudi ponašaju impulsivno i dezorganizovano jedno kratko vreme, ali da nema nikakvih dokaza o prekomernoj panici, niti masovnom asocijalnom ponašanju. Reakcija straha velikog broja ljudi trajala je više dana, ali su depresija i apatija bile malobrojne. Ostali emocionalni efekti bili su kao i u konvencionalnom ratu. Međutim, zanimljiv je nalaz A. Lejtona koji ukazuje da su neki aspekti borbenog morala u tim *uslovima manje otporni od drugih*. On to ilustruje primerima iz Hirošime i Nagasakija: »Japanci su posle pada atomskih bombi i dalje zadržali veru u cara i njegovu ispravnost vođenja rata, ali su izgubili veru u japansku medicinsku službu, japansko oružje, komunikacije i produktivnu sposobnost«.

Hemijsko-bioloska sredstva, prema procenama vojnih psihologa i sociologa, kao oružje za masovno uništavanje ili onesposobljavanje ljudstva za borbeno dejstva (privremeno ili trajno) — takođe mogu izazvati strah i poremećeno ponašanje vojnika i stanovništva. Psiholozi koji se bave ovom problematikom ocenjuju da će ta vrsta rata kod ljudstva izazvati povrede koje *su manje fizičke, a više psihičke prirode*, i da će psihološki efekti biti veći od smrtnosti.³

Kada je reč o verovatnoći korišćenja sredstava za masovno uništenje, zapadni vojni eksperti procenjuju da je upotreba hemijskog i biološkog oružja mnogo veća od nuklearnog, uključujući tu i neu-

³ Posebno su ispitivani psihološki efekti hemikalije LSD-25 i bojnog otrova »BZ«. Iz eksperimenta u Edžvud Arsenalu (u Merilendu, u SAD, šezdesetih godina) mogli su se videti efekti dejstva LSD-25. Vojnici kontaminirani LSD-25 trebalo je da pokažu koliko su efikasni u gađanju streljačkim naoružanjem (gađali su 8 meta na udaljenosti 200 metara, bacali bombe i dr.). Rezultati su pokazali da je dejstvo LSD-25 najveće nakon 5 sati (kada su rezultati najslabiji), a da posle 24 sata njegovo dejstvo praktično prestaje.

Bojni otrov »BZ« iz porodice psihootrova izaziva kod ljudstva pospanost i smanjenu budnost od 4 do 12 sati. Vojnici zatrovani tim otrovom nisu bili u mogućnosti da efikasno reaguju na okolinu ili da se pokrenu. Prema tvrdnji psihologa, ti otrovi su »perfektno vojno oružje«.

tronsku bombu.⁴ Istovremeno se ističe da upotreba ovih oružja za masovno uništavanje, samim tim što izaziva promene u ponašanju ljudi, može dovesti i do neželjene upotrebe nuklearnog oružja.

Psihološka priprema ljudstva za rat i rad psihologa na unapređenju borbene obuke

Istraživanja ponašanja čoveka u stres-situacijama pokazuju da još za vreme mira treba jačati emocionalnu stabilnost vojnika. Putem psihološke pripreme ljudstva za rat jača se njihova sposobnost da podnose sve teškoće, zatim i otpornost prema opasnostima i sposobnost da se podnese svaka emocionalna napetost. Zato se psihološkoj pripremi ljudstva u savremenim armijama posvećuje izuzetna pažnja. U borbenoj obuci vojnici se nastoje obučiti da prilikom izvršavanja borbenih zadataka zanemare ili potpuno isključe razne uticaje kao što su: strah, razmišljanje o posledicama dejstava pojedinih oružja, ranjavanja, zarobljavanja, nostalgичna osećanja i sl. Za realizaciju tog cilja koriste se raznovrsne metode.⁵

Na združenim vežbama jedinica nastoji se stvoriti takva situacija koja bi što realnije odgovarala uslovima upotrebe sredstava za masovno uništavanje. Cilj je da se vojnik što bolje privikne na sve teškoće i da ih što hladnokrvnije preživljava. Tako koncipirana borbena obuka, prema mišljenju vojnih eksperata SAD i SSSR-a, omogućuje vojnicima da lakše podnesu stresove koje bi sobom doneo eventualni rat. Na primer, P. Votson u pomenutoj knjizi »Rat protiv duše« iznosi neke posebne metode koje se koriste u američkoj armiji radi privikavanja vojnika na stresove, kao što su izloženost vatri oružja i noćnim dejstvima. Pri tome se prate i analiziraju fiziološke promene u organizmu vojnika izazvane strahom od efekata pojedinih

⁴ Neutronska bomba služi za uništavanje žive sile neutronske zračenjem i pri tom ne uništava ratnu tehniku, jer su efekti udarnog i toplotnog dejstva mnogo manji u odnosu na klasičnu atomsku bombu. Eksperimenti koji su 1978. godine u SAD izvršeni pokazuju da je njeno radioaktivno dejstvo 20 puta jače od klasične atomske bombe; opasna zona kod neutronske bombe od 1 KT iznosi od 1300 do 1500 metara (duplo veća od klasične), iako je ona 20 puta manja. Ova bomba služi prvenstveno za uništenje tenkovskih posada, oklopnih vozila i vojnika u bunkerima. Ispitivanje je takođe pokazalo da je najoptimalnija neutronska bomba od 1 KT. Voda i plastične mase dobri su zaštitnici od neutronske dejstva.

⁵ Radi otklanjanja straha kod vojnika se u obuci koristi prelaz preko brvna ili konopca koji su postavljeni iznad duboke vode, skakanje u vodu sa visine 4 do 10 metara, prelaz preko nestabilnih mostova, penjanje uz konopac, prelaz preko lestava dužine 10 do 15 metara, skakanje preko rova širine 3 i dubine 5–6 metara, simuliranje prekida rada motora u avionu i drugih kvarova, itd.

vrsta oružja; isto tako, posmatranjem odgovarajućih filmova, američki vojnici su se navikavali na ubijanje i svireposti.

U sovjetskoj štampi je decembra 1978. objavljen članak »Šta je nužno da bi vojnici u ratu bili spremni i hladnokrvni«. Savetuje se da vojnici neposredno pre gađanja zatvore oči i da u sebi ponavljaju »moje ruke ne drhte, srce kuca mirno i normalno, dišem normalno«. Radi se o tzv. »biološkom fid-beku«, o kojem se u savremenoj psihologiji i sociologiji mnogo govori. Slične metode koristili su i američki vojnici u Vijetnamu, da bi se odmorili od napornih borbi i pripremali za nove okršaje.

Psihološkoj pripremi starešina, radi što uspešnijeg obavljanja borbenih zadataka, u zapadnim armijama pridaje se velik značaj. U tu svrhu u poslednje vreme koriste se i specijalni filmovi sa tematikom rukovođenja u borbi. Sadržaj filma obuhvata modelirane situacije u kojima se prikazuju ponašanje i postupci starešine. Nakon završetka filma vodi se diskusija o postupcima starešina i izvode zaključci.

Veliki broj psihologa, posebno u američkoj armiji, radi i na utvrđivanju kvaliteta koji razlikuju *dobre* od *loših boraca*. Prema P. Votsonu, u grupi dobrih boraca više je starešina i profesionalnih vojnika nego obveznika, više je lica koja su se ranije oženila i stekla seksualna iskustva, zatim, osoba sa sređenim porodičnim životom, većim smislom za humor i emocionalno stabilnijih osoba koje su se ranije bavile sportom, kao i lica sa boljim psihomotornim sposobnostima, itd.

Rad na unapređenju borbene obuke takođe je predmet istraživanja američkih, britanskih i sovjetskih vojnih psihologa. Radi usavršavanja borbene obuke, za vreme vijetnamskog rata izvođeni su eksperimenti u kopnenim jedinicama američke armije, posebno u obuci gađanja iz streljačkog naoružanja.⁶

⁶ Votson u pomenutoj knjizi iznosi više karakterističnih primera. U ispitivanju efikasnosti automatske i poluautomatske vatre, na primer, pokazalo se da je danju protiv pojedinačnih ciljeva na udaljenostima manjim od 25 metara, automatska paljba efikasnija; na udaljenosti oko 50 metara između ove dve vrste paljbe nije bilo većih razlika, dok je na udaljenostima većim od 50 metara — poluautomatska paljba bila efikasnija. U tom eksperimentu kao merilo efikasnosti uzeto je vreme gađanja do prvog pogotka. Pored toga, pokazalo se da klečeći položaj najbrže dovodi do prvog pogotka, izuzev za udaljenije ciljeve, kada je ležeći položaj najpovoljniji.

U noćnim dejstvima najefikasnija je automatska vatra u rafalima od po tri metka, a noćni nišan povećava efikasnost gađanja; tome doprinosi čak i bela traka koja se postavlja duž cevi. U gađanju noću bez noćnog nišana, najpogodniji je ležeći stav. U zaključku rasprave o noćnom gađanju ističe se sugestija da bi metod gađanja noću trebalo vežbati i po danu, kako bi vojnici mogli sagledati svoje greške.

U razvoj naoružanja i opreme u poslednje vreme vrlo intenzivno su uključeni i *psiholozi*, a u najnovijoj vojnoj literaturi se govori o pojavi nove grane psihologije — psihotehnologije. S tim u vezi, vršeni su i neki opiti.⁷

Psihološki aspekti rukovođenja

Rukovođenje vojnim jedinicama oduvek je bilo u centru pažnje vojnih psihologa, a u okviru toga, posebno mesto imali su izbor i utvrđivanje kvaliteta vojnog starešine. U oceni sposobnosti za komandne dužnosti psiholozi su utvrđivali pozitivne kvalitete, a psihijatri tražili negativne osobine. Posle drugog svetskog rata, prilikom izbora starešina uzimana su u obzir i mišljenja vojnika.

U toku prvog svetskog rata ispitivanja kvaliteta vojnih rukovodilaca bila su vrlo intenzivna. Tako je američka psihološka služba putem »testova situacije« i »sociomaterijske tehnike«, odabirala kandidate za rukovođe položaje. Slična situacija bila je i u nemačkoj i britanskoj armiji. Najpoznatiji je bio rad Odeljenja za strategijsku službu američke armije (OSS studije), koje se bavilo izborom pogodnih ličnosti za špijunski i obaveštajni rad i za pružanje otpora u pozadini neprijatelja. Tim radom su rukovodili H. Mari i J. Hamilton u »Stanici S«, u blizini Vašingtona. Zaključci tih istraživanja pokazuju da kandidati za starešine, gotovo bez izuzetka, treba da poseduju bar prosečnu inteligenciju, prosečne fizičke sposobnosti, zatim više nego prosečne socijalne sposobnosti, posebno izražene u taktičnosti i dobronamernosti.

⁷ Londonski list »Sandi tajms« 22. januara 1974. pisao je o taktičkoj vežbi američkih oružanih snaga, u kojoj je celokupno naoružanje vojnika bilo opremljeno laserima slabe snage i povezano sa centralnim računarom, a svaki vojnik je u šlemu imao mali radio-prijemnik. Laserski snop svakog oružja bio je kodiran prema njegovoj normalnoj jačini dejstva. U uniformi svakog vojnika bio je ušiven specijalni prijemnik, koji je registrovao eventualni pogodak u vojnika, što se odmah pokazivalo na centralnom računaru. Putem radija pogodnom vojniku odmah se javljalo da je »ubijen« i da napusti bojno polje; istovremeno, radi veće sigurnosti, računar je isključivao laserski snop pogodnog vojnika.

Još zanimljiviji opit te vrste objavila je Uprava za istraživanje perspektivnih projekata SAD (APRA). Radi se o istraživačkom projektu koji je ostvaren 1972. Naime, izvršeno je direktno povezivanje mozga pilota i oružja na avionu, usadivanjem elektroda u glavu pilota i njihovo vezivanje sa računarnim programiranim da raspoznaje slike električne aktivnosti u moždanoj kori. Stavljanjem šlema na glavu, fine iglice koje pilot ne oseti, prolaze kroz njegovu lobanju i na taj način njegova misaona aktivnost se povezuje sa računarnom. Dovoljno je da pilot, približavajući se cilju, samo pomisli »paljba«, pa da računar to registruje i »izda naređenje« za izbacivanje bombe ili rakete. Na taj način se poboljšavaju borbene mogućnosti pilota, jer se značajno uvećava brzina njegovih reakcija.

Posle drugog svetskog rata ispitivanja kvaliteta vojnih starešina su nastavljena. Posebno se ističe istraživački rad Dženkinsa (1947) čiji je sublimirani zaključak da vojne starešine moraju biti »nadmoćnije« od ostalih, i to u pogledu onih sposobnosti koje su vezane za osnovne zadatke grupe i jedinice. Američki psiholog J. Otis, rezimirajući kvalitete komandira pešadijskih vodova i odeljenja u američkoj armiji u drugom svetskom ratu, ističe tri osobine starešine: hrabrost, lični integritet i sposobnost adaptacije.

Korejski i vijetnamski rat bili su podsticajni za američke psihologe da ispituju kvalitete starešina u ratnim uslovima. Istraživanje 42 komandira pešadijskih vodova američke armije američkog psihologa K. Langa (1958) za vreme korejskog rata istaklo je sledeće kvalitete komandira: prvo, dobar starešina jasno ističe šta želi; drugo, postavlja visoke zahteve vodu u izvršenju borbenih zadataka; treće, bolje motiviše ljude za borbu (umešno koristi podsticajna sredstva); četvrto, sposoban je da u svojim rukama drži kanale negativnih uticaja; peto, dobro poznaje ljude i daje valjane savete i informacije.

Jednu od najsveobuhvatnijih studija kvaliteta starešine nesumnjivo predstavlja ona V. Helma sa 735 oficira američke armije, sprovedena od 1971. do 1974. godine. Naime, iz grupe od 4.000 oficira koji su stupili u službu između 1961. i 1964, odabrano je 735 oficira čiji je rad praćen 5 godina u službi u Vijetnamu i borbenoj obuci, i to u stanju stalne borbene gotovosti u Evropi, Koreji i na Aljasci. Ta grupa je naposletku pozvana u SAD i podvrgnuta trodnevnom ispitivanju pomoću testova u simuliranoj borbenoj situaciji. Svaki kandidat rešavao je po 15 zadataka (5 administrativnih, 5 tehničkih i 5 borbenih). Tako je prikupljeno više od 2.000 informacija o svakom oficiru. Rezultati su ukazali da postoje dva tipa rukovođenja: mirnodopsko i ratno, i da svako od njih ima svoje dve komponente — personalno-motivacionu (to je ono što Bejls naziva »orijentacija na dobre odnose u grupi«) i tehničku (»orijentacija na izvršenje zadataka grupe«). Pokazalo se da je uspešan ratni starešina onaj koji izdaje jasna i precizna naređenja, koji pokazuje stalnu brigu za svoje ljude i koji služi ličnim primerom; uspešan mirnodopski starešina pokazuje istrajnost u radu, uspostavlja jasne komunikacije i ostavlja dobar utisak kod svojih potčinjenih u pogledu stručnih znanja.

Kvaliteti oficira koji se posebno cene u francuskoj armiji naznačeni su u predloženom sistemu službenog ocenjivanja kopnene vojske (»Model 73«). U njemu se nalaze 22 osobine koje kod oficira treba pratiti i posebno vrednovati. Te osobine su razvrstane u četiri podgrupe. Prvo, *karakter* (7 osobina): upornost, sposobnost samo-

kontrole, sposobnost uticaja na ljude, prihvatanje odgovornosti, inicijativa, odlučnost i emocionalna stabilnost; drugo, *intelektualne sposobnosti* (8 osobina): opšta kultura, vojna kultura, radne sposobnosti, otvorenost i živahnost, sposobnost rezonovanja i kvalitetnog donošenja odluke, osećaj za organizaciju, stvaralački prilaz poslu i sposobnost pamćenja; treće, *socijalne dispozicije* (4 svojstva): osećaj za ljude, smisao za saradnju, socijabilnost (društvenost) i sposobnost prilagođavanja; četvrto, *vojničke osobine* (3): osećaj za disciplinu, snaga ličnog primera i privrženost pozivu.⁸

U odredbama o ocenjivanju oficira Bundesvera iz 1972. godine nabrajaju se najvažnije osobine oficira zapadnonemačke armije: volja (snaga odlučivanja), osećaj odgovornosti, drugarstvo, nastup, dar shvatanja, usmeno i pismeno izražavanje, inicijativa, pouzdanost, sposobnost provođenja zadataka u delo, saradnja, stručnost, poznavanje propisa, tehnička kultura, praktična znanja, sposobnost planiranja, dar za organizaciju, sposobnost podučavanja, sposobnost diskutovanja, sposobnost za rukovođenje ljudima, kontrola, sposobnost za ocenjivanje i briga za potčinjene.

U osobine koje se traže od oficira izraelske armije ubrajaju se: sposobnost komandovanja i kontrole, odanost i odgovornost u izvršenju zadataka, sposobnost oficira da predvidi i reaguje na neobične situacije, timski rad, stabilnost pod pritiskom (sposobnost naprezanja i izvršenja zadataka u najtežim uslovima) i profesionalizam.

Velike napore u izučavanju relevantnih kvaliteta starešina u savremenim uslovima čine i sovjetski vojni psiholozi i sociolozi. Sovjetski psiholozi A. Bjeljajev i A. Plehov ističu tri grupe kvaliteta: idejno-političke (komunistička idejnost i partijska principijelnost); profesionalno-organizatorske (naučni prilaz u izvršenju zadataka, sposobnost pretvaranja ideja i zamisli u život, i sposobnost kontrole rada potčinjenih); moralno-karakterne crte (samostalnost, inicijativa, upornost, zahtevi i prema sebi i prema potčinjenima, i sposobnost samosavlađivanja). U knjizi »Savremeni boj i problemi psihologije« (1972) Korobljenikov posebno mesto daje marksističkom pogledu na svet, odanosti prema zemlji i narodu, fizičkoj kondiciji, te osobinama kao što su muškost, hrabrost, spremnost na žrtve, postojanost i samokontrola u teškim situacijama. Slične stavove ističu i drugi sovjetski autori, Barabanšćikov (1973), K. K. Platonov (1975) i drugi.

Zbog naglašene uloge starešina na brodovima, posebno komandanta, u svim ratnim mornaricama već tradicionalno su naglašeni značaj i ovlašćenja komandanta broda. Otuda su napori i psiholozi

⁸ »Forces armees francaises«, 10/1973.

koji nastoje da utvrde relevantne kvalitete komandanata brodova vrlo brojni (M. Volf i G. Man, F. Fidler, K. Kraford, E. Tomas, G. Bronevicki i A. Stoljarenko i dr.).

Osobine koje treba da poseduje oficir američke ratne mornarice nalazimo u knjizi »Naval leadership« (1964): privrženost domovini, hrabrost, poštenje, poverljivost, (sposobnost da se čuva vojna tajna), inicijativa, taktičnost, smisao za humor, skromnost, sposobnost da se deluje ličnim primerom, profesionalno znanje, energija, entuzijizam, postojanost i dobar odgoj i vaspitanje.

Kvalitete sovjetskih pomorskih oficira dao je admiral N. Smirnov (1976) — odgovornost, samodisciplina, kritičnost prema sebi i samokontrola, izrazit smisao za planski rad, sposobnost analitičkog mišljenja i brzog donošenja odluke, sposobnost stvaranja odgovornosti potčinjenih za brod i posadu, ispravan odnos prema kolektivu, sposobnost shvatanja značaja kolektiva i sposobnost stvaranja zdrave atmosfere u njemu.⁹

Rad psihologa na učvršćivanju vojničkih grupa i vojnih kolektiva

Polazeći od značaja ljudskog faktora uopšte, pri čemu kohezija vojnih kolektiva ima odlučujući značaj za uspešno izvršenje borbenih zadataka, tom problematikom bave se psiholozi u svim modernim armijama. Ipak, najveći napori u tom smislu čine se u dve vodeće armije, sovjetskoj i američkoj.

Sistematsko ispitivanje ponašanja vojnika u grupi i faktora koji utiču na koheziju u njima, u američkoj armiji najviše je vršeno u vreme ratova u Koreji i Vijetnamu. Ispitivane su najčešće grupe od 6 do 40 ljudi (pešadijska odeljenja i vodovi). Korejski i vijetnamski rat za američke vojne psihologe predstavljali su prave psihološke laboratorije. Psiholozi su odlazili u borbene linije, prikupljali podatke na licu mesta i na osnovu njih pravili studije. Poznati američki istraživač odnosa u vojničkim grupama R. Klark, kao najvažniji faktor koji doprinosi izvršenju borbenih zadataka ističe *psihološku klimu* u vojničkoj grupi. Ali, navodi i druge, kao što su rukovođenje odeljenjem (vodom), jasno definisane uloge članova vojničkih grupa, lični primer starešina i starijih vojnika, spremnost i sposobnost da se uči, i frustracionu toleranciju članova vojničkih grupa.

⁹ »Morskoj Zbornik«, 7/1976.

Američki psiholozi u korejskom i vijetnamskom ratu posebno su se bavili ispitivanjem uticaja veličine grupe na uspeh u borbenim dejstvima. D. Čester je (1952) utvrdio da je moral vojnika najveći u grupi od četiri. Međutim, kasnija istraživanja, koja je u vijetnamskom ratu izvršio H. Gerard (1968), koriguju to i ističu grupu od 5 članova kao najpogodniju.

Veliki broj istraživanja vojničkih grupa odnosio se na faktore koji doprinose identifikaciji vojnika sa kolektivnom — grupom kao najrelevantnijim pokazateljem čvrste emocionalne vezanosti. Američki vojni psiholog K. Džordž (1966), ispitujući američke vojnike u Vijetnamu, došao je do zaključka da je za grupnu identifikaciju važno da vojnička grupa (kolektiv) ima svoje sopstvene norme, pravila i običaje, a to je, ispitujući u Južnom Vijetnamu razlike u običajima između američkih i australijskih jedinica, potvrdio A. Bras (1967).

Izgrađivanju i učvršćivanju vojnih kolektiva u sovjetskoj armiji poklanja se posebna pažnja. Vojni psiholozi A. Barabanščikov i K. Platonov na tom planu imaju zapaženu ulogu. Studija A. Barabanščikova »Problemi psihologije vojnog kolektiva« objavljena je 1973. godine, i u njoj je kompleksno obrađena ta problematika.

Istraživanje odnosa u brodskim vojnim kolektivima, takođe zaočuplja pažnju vojnih psihologa. Američki psiholog A. Spektor (1960) utvrdio je da je dinamika odnosa u brodskim vojnim kolektivima drugačija nego u drugim jedinicama na kopnu.¹⁰

Psihološko-psihijatrijske metode prisile, lojalnosti i izdaje

Među više metoda koje se koriste u savremenoj vojnoj psihologiji i psihijatriji ovde ćemo pomenuti samo neke, za koje nam se čini da su najinteresantnije.

¹⁰ Početkom 70-tih godina na brodovima američke ratne mornarice koji su vršili patrolnu službu u južnom Vijetnamu, pojavio se veliki broj slučajeva iscrpljenosti, poboljevanja i fluktuacije članova posade. Zadatak je dat psihološkoj službi da to ispita. U toku 1972. grupa psihologa organizovala je dvanaestodnevni eksperiment na patrolnim topovnjačama tipa »Ešvil«. U zaključku eksperimenata psiholozi su utvrdili da dobri odnosi među posadom doprinose smanjenju umora, poboljevanja i smanjenju pojava fluktuacije. Međutim, važniji zaključak bio je predlog psihologa da se na brodovima u ratnim uslovima uvede obavezna rezerva u ljudstvu, 10% od brojnog stanja posade.

U jednom novijem istraživanju psihologa K. Kraforda i E. Tomasa (1977) ispitivan je uticaj psihološke klime na odnose posada. Ispitivana je posada na 41 ratnom brodu (razačari, amfibijski brodovi i krstarice). U zaključku istraživanja istaknut je veliki značaj sposobnosti starešina svih stepena za dobru psihološku klimu na brodu, njihov smisao da razvijaju dobre odnose, motivišu mornare za rad i organizuju timski rad.

U prisilnom menjanju ljudskog ponašanja uspešno se koristi *hipnoza*. Ona je bila korišćena u Čileu, posle dolaska na vlast vojne hunte, a koristio je i izraelski psiholog M. Kaplan (1974) prilikom saslušanja terorista (*hipnoza* je korišćena pri opisu očevidaca o izgledu terorista).

Mučenje i lišavanje ljudi takođe je predmet psiholoških službi. U literaturi se često pominje tzv. »Alsterski hibrid« primenjivan u Severnoj Irskoj (1972), pri čemu su irski rodoljubi bili mučeni tako što je na glavu zatvorenika stavljana kesa od crnog platna, a istovremeno je bio izlagan vrlo intenzivnoj buci od 85 do 87 decibela i prisiljavan da satima stoji uzdignutih ruku uz zid.

Učenje jezika neprijatelja (makar minimalnog fonda reči) od strane oficira, radi toga da se na liniji fronta što više podataka prikupi od zarobljenika ili dezertera — jedna je od novijih metoda vojne psihologije. Ta obuka se, prema pisanju P. Votsona, vrši u američkoj armiji. Ovaj autor ističe da je za to potreban vrlo mali fond reči — samo 150 za pitanja i oko 300 za odgovore. U jednoj vežbi, koju su izveli Amerikanci radi učenja jezika, obuka je završena za 21 dan.

Psihološko-propagandna aktivnost

O toj problematici je u našoj vojnoj literaturi dosta pisano, pa ćemo ovom prilikom nešto reći o manje poznatim metodama iz te oblasti, koje neki zapadni teoretičari nazivaju »specijalnim postupcima psihološkog rata«. Najkraće rečeno, radi se o boljem upoznavanju *običaja, navika i mentaliteta protivnika*, i korišćenju tih saznanja u psihološkom ratovanju. Američka psihološka služba koristila je to vrlo obilato u Južnom Vijetnamu. U njihovom psihološkom ratovanju bilo je prisutno poznavanje »dobrih i rđavih dana« Vijetnama, *običaja* prilikom proslave nove godine (ofanziva Tet), *svadbi*, *rođendana* i dr. Posebno se u okviru tih »specijalnih postupaka« ističe potreba proučavanja narodnih priča koje govore o podvaljivanju i nepoštenju. Naglašava se da je to danas vrlo aktuelna tema u »trećem svetu«.

U psihološkoj literaturi se navodi da u okviru tih postupaka ratna mornarica SAD ima poseban zadatak. Prilikom poseta stranih luka posade treba da vrše propagandu u »trećem svetu« (deleći igračke, odela, lekove i dr.). Osim toga, brodovima se preporučuje da plove duž glavnih seizmičkih linija i da u slučaju zemljotresa prvi pruže pomoć ugroženom stanovništvu.

Upotreba životinja u ratne svrhe

Upotreba životinja u ratne svrhe stara je koliko i sami ratovi. Međutim, čini se da danas taj fenomen poprima kvalitetno nove dimenzije. Jedan od najvećih eksperata na Zapadu za upotrebu životinja u ratne svrhe — američki i izraelski vojni psiholog dr Robert Lubov u knjizi »Rat životinja«, (1977) iznosi izvanredne mogućnosti upotrebe pasa, delfina, golubova i drugih životinja u ratne svrhe. Ovaj psiholog je za vreme poslednjeg izraelsko-arapskog rata (1973) vrlo uspešno koristio pse za otkrivanje mina, kurirsku službu i za otkrivanje pisama — bombi. Lubov je vrlo uspešno koristio i golubove za otkrivanje tačne pozicije neprijatelja. Golubovi na kojima su se nalazili specijalni uređaji za goniometrisanje, bili su uvežbani da se uvek nalaze u blizini skladišta ili većih grupa ljudi, i tako izraelskoj artiljeriji naznače mesta ciljeva.

Psi su uspešno korišćeni za otkrivanje skloništa i minskih polja, a delfini za nošenje eksploziva i čuvanje luka od protivničkih diverzanata (u Južnom Vijetnamu).

*

Nema sumnje da se savremena psihologija svestrano koristi i zloupotrebljava i u ratne svrhe. Vodeće armije su, poglavito američka, kao i u mnogim drugim pitanjima superiorne i u tom domenu izgradnje oružanih snaga. No, ma koliko one bile u prednosti u primeni metoda i postupaka psihološke prirode — ostaje činjenica da su opravdani ili neopravdani ciljevi rata i primena vojne sile uopšte osnovni mobilizator moralnog, odnosno ljudskog faktora koji je bio i ostaje presudan činilac konačne pobede.

Stoga je saradnja u primeni psihologije u savremenim armijama potrebna i korisna za sve pripadnike našeg sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i, rekli bismo, nužna u neprekidnom jačanju i osavremenjavanju svih komponenti tog u svetu jedinstvenog sistema.

1. Barabašćikov A. B.: »Problemi psihologii voenog kolektiva«, Voenizdat, Moskva, 1973.
2. Bronevicki G., Zujev J. i Stojarenko A.: »Osnovi voeno-morskoj psihologii«, Voenizdat, Moskva, 1977.
3. Calhoun Donald: »Presons in Groups«, Harper and Row, New Jork, 1976.
4. Collins, F. C., kat., USN: »The Loos of Leadership«, »Proceedings«, № 4 1975.
5. Dillword, R. L., major USA: »Officer evaluation«, Millitery review«, maj, 1973.
6. Fledler F. E.: »A theory of leadership effectiveness«, Mc Graw — Hill book, New Jork, 1967.
7. Jovičević dr Milanko, pukovnik: »Čovek i kolektiv u kritičnim situacijama«, Narodna Armija, Beograd, 1972.
8. »Industrial and Organizational psychology«, the University of Minnesota, Chicago, 1976.
9. Korobjenikov M.: »Savremenij boj i problemi psihologii«, Moskva, 1972.
10. Savard, John, SSgt: »Cope with Stress«, Soldiers, № 1, 1977.
11. Smirnov N., admiral: »Kačestva budućeg komandira karablja«, Morskoj sbornik, № 7, 1976.
12. Stojarenko A. M.: kand. psih. nauk., kapetan I ranga: »Psihologija bojevo dežurstva i karabljenog vahti«, Voenizdat, Moskva, 1972.
13. Vekert N. i sarad.: »Psihologija u službi čoveka«, Mladost, Zagreb, 1978.
14. Volf M., Mann G.: »Naval Leadership«, Anapolis, USA, 1964.
15. Watson Peter: »War on the Mind«, London, 1978.